

УДК 378.132:37.036(043.3)

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-12-16

БРИЛІН Борис Андрійович –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецтвознавства, інструментальної підготовки та хореографії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9130-1364>

e-mail: BorisBrylin9@gmail.com

БРИЛІНА Валентина Людвиківна –

кандидат педагогічних наук, доцент Вінницького державного

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1167-6888>

e-mail: BorisBrylin9@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У царині сучасного навчання та виховання відбуваються кардинальні зміни, детерміновані суспільно-історичним розвитком нашої держави. На концептуальних засадах визначаються стратегії варіативності та інтегративності реалізації змісту середньої та вищої освіти. Зміна пріоритетів сучасної освіти вимагає пошуків нових ціннісних критеріальних підходів до формування естетично розвиненої особистості. У закладах загальної середньої освіти найдоцільнішим стає можливість створення предметно-інтегративної системи мистецької освіти, оскільки така дидактична модель покладена в основу державних стандартів у галузі «Мистецтво» та «Естетична культура». Окреслюючи загальні інтегративні стратегії мистецької освіти, таким стандартом уможлиблюється поєднання предметного інтегративного навчання. Музичне мистецтво, як важлива складова світового полікультурного простору, завдяки універсальності його інтонаційної та образної мови, яка передає доступну, зрозумілу смислову інформаційність, сприяє сучасному молодому поколінню творчо вступати в діалог з різними культурами, збагачувати особистісний духовний світ. Педагогічна реалізація взаємодії видів мистецтв відбувається на естетичних новоутвореннях, які виникають у свідомості особистості в результаті комплексного впливу. Учні усвідомлюють різні види мистецтва, розширюють знання, які тісно пов'язані між собою, поглиблюють зміст розуміння краси художньої виразності, що створює можливості цілісного естетичного сприйняття дійсності, що відповідною мірою активізує процес гармонійного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перегляд останніх досліджень, пов'язаних з проблемою самоідентифікації

нації на основі національного естетичного, морального, патріотичного виховання учнів та молоді свідчить про інтеграцію національної ідеї в єдину систему державної політики української освіти на сучасних законодавчих засадах, що спрямована на утвердження національних інтересів. Багато наукових досліджень присвячені таким проблемам: історичні основи національної культури (Н. Гордій, Т. Зузяк, І. Корякіна, Л. Старовойт, Д. Чернілевський); шляхи формування національно-патріотичних цінностей (М. Борщевський, О. Жарковська, Л. Каплична, Т. Ковальчук, Т. Лебединська, Л. Подуфалова, М. Тимчук, Н. Чашечнікова); формування національної свідомості майбутніх учителів засобами мистецтва (Е. Брилін, К. Мілінчук, М. Мороз, А. Сторожук); музично-естетичне виховання школярів засобами українського фольклору (О. Гаврилюк, І. Гутник, Т. Коваль, Я. Мельничук, Г. Усачова, В. Черкасов).

Мета статті полягає в розкритті аспектів національного виховання дітей та юнацтва засобами музичного мистецтва, що реалізується відповідно до програм з навчально-виховної діяльності та використання музичної творчої спадщини національних культурних надбань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія матеріальної і духовної культури нації, народу, формування його самосвідомості здійснюється внаслідок виховних дій мільйонів людей. Упродовж віків накопичується певний національний досвід, який перетворюється на педагогічну мудрість – народну педагогіку, створену на культурно-історичному досвіді українського народу.

Основним напрямком вирішення поставлених завдань стає побудова освітньої галузі на базі прогресивних концепцій згідно з державною цільовою програмою

національного виховання дітей та молоді. Інтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, висвітлюють прояв потреб у відповідному ставленні до історичної національної культурної спадщини, мистецьких досягнень, народної творчості, звичаїв та традицій. Зростає пріоритет національного естетичного виховання молодого покоління, як важливої складової формування світоглядних установок, прояву любові до національної культурної спадщини.

Пріоритетними напрямками українського національного виховання Г. Усачова визначає такі:

- прилучення дітей до народних традицій і звичаїв як носіїв національної ментальності;
- популяризація народної творчості (музично-пісенної, танцювальної, фольклору) в культурно-просвітницьких заходах (українських вечорницях, конкурсах, художніх виставках, концертах та ін);
- організація сімейного спілкування як особливого національного виховного простору, характерного для культури України;
- створення ігрових ситуацій із залученням дитячого ігрового фольклору;
- організація дитячих свят, художньо-літературних вечорів, вікторин, театралізація казок для засвоєння зразків українського національного мистецтва [6, с. 6].

У педагогічних працях провідних науковців зазначено, що основою педагогічної концепції є виховання, яке побудоване на національних джерелах, народності. Національними основами засобів музично-естетичного вдосконалення вважаються знання фольклору, вітчизняної історії народної пісні, традиційної обрядовості, звичаїв народу, гідних для наслідування. С. Русова органічно поєднувала ідеї національного відродження України зі розвитком національної системи виховання, зі створенням відповідного середовища, яке сприяє розвитку в дітей та молоді національних почуттів, наслідуванням родинним національним традиціям [4, с. 275].

Головним завданням національного виховання молодого покоління є навчання розумінню краси в різних її проявах, забезпечення єдності національного естетичного, морального, фізичного виховання, трудової підготовки до життя. Естетичне виховання спрямовується на те, щоб особистість усвідомлювала значимість краси і активно вносила її в оточуючий світ, побут, працю, творчість, розрізняючи прекрасне і потворне у сферах життя.

Сутність національного виховання визначена О. Хоружою як набуття нового знання щодо вдосконалення навчального процесу на основі застосування

етнопедagogічного досвіду згідно з виховним ідеалом народної педагогіки [7, с. 259]. Видатні діячі української національної культури Г. Сковорода, І. Франко, Т. Шевченко, Л. Українка високо цінували народну творчість як важливий фактор виховання і всебічного розвитку особистості. Вагомий внесок у теорію і практику естетичного виховання засобами музичного мистецтва здійснили П. Козицький, М. Леонтович, М. Лисенко, К. Стеценко, Б. Яворський, Я. Степовий та інші, які вважали народну музику ефективним засобом загального естетичного розвитку особистості, залучення її до мистецтва. Народні пісні визначаються як найважливіший засіб для сприйняття й усвідомлення національних, патріотичних, моральних, художніх, естетичних цінностей. Композитори відзначали, що саме пісня є душою народу в повсякденному житті, яка сприяє формуванню національної духовної свідомості особистості. При цьому накопичення певних знань особистості трансформується у сформованість відповідного естетичного досвіду, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ навколишньої дійсності. Через твори мистецтва формується бажання особисто привносити прекрасне в навколишній світ, оберігати природну красу. «Національна самобутність професійної композиторської школи України забезпечується цілісністю національної музичної мови як зовнішніх етностильових функцій фольклору, так і на вихованні національного мислення професійного композитора» [1, с. 29], – підкреслював Е. Брилін. Українська народна педагогіка засвідчує, що одним із пріоритетів у вихованні особистості стало залучення дитини до культурного середовища, детермінованого традиційним укладенням народу. Особистість вступає у взаємодію з культурним середовищем у трьох важливих напрямках: по-перше, опановує, будучи об'єктом його впливу; по-друге, функціонує в ньому як носій і виразник культурних цінностей; по-третє, створює культурне середовище, будучи суб'єктом творчості. Інтерес до національної культури Т. Зякун розглядає як емоційно забарвлену спрямованість уваги особистості учня до різних предметів і явищ національної культури, що виявляється, зокрема, в активному освоєнні цінностей рідної культури, в культуротворчій діяльності. Суб'єктивно така спрямованість виявляється в емоційному тоні самого процесу пізнання і переживається як захоплення цією діяльністю [2, с. 110].

Для повноцінного усвідомлення змісту музичного фольклору учням закладів

загальної середньої освіти необхідне чітке визначення класифікації жанрових різновидів, показ характерних відмінностей та глибоке розкриття їхнього змісту. Реалізація даних завдань потребує використання вокального матеріалу, посиленого для сприймання і виконання відповідними віковими групами школярів. У народній пісні органічно поєднуються засоби художньої виразності поезії, танцю, пантоміми, драматичної гри.

Особливе місце в інтерпретації займають історичні пісні та думи, в яких всебічно відображені такі риси українського народу, як безмежна відданість Вітчизні, героїзм, повага і любов до рідної землі. У циклі таких пісень мужність характеру поєднується з драматизмом, почуттями скорботи та задушевного ліризму. Творча інтерпретація таких вокальних історичних пам'яток потребує аналізу певної епохи, її історії, відтворення особливостей музичних форм і змісту музичного матеріалу. Глибоке розкриття змісту драматичної дії розгортається за сюжетом пісні відповідно до цілеспрямованої установки вчителя на реалістичне відображення характеру почуттів, думок, психологічного стану персонажів. Головна суть полягає в достовірності художнього відображення при виконанні діалогів, монологів, реплік. Ступінь розуміння змісту активізується виявленням та аналізом мотивів відображених подій. При цьому необхідна тактова допомога вчителя, спрямована на стимулювання творчої активності учнів, коли підказування носить характер доповнення для більшої повноти передачі художнього змісту музичного твору.

Пісні патріотичної тематики є могутнім джерелом української духовності, яка пов'язана з національними моральними, естетичними цінностями, культурними здобутками народу. Використання багатства народної скарбниці музичного матеріалу патріотичної тематики сприяє формуванню в дітей та юнацтва почуття любові до рідного краю, гордості за свою Вітчизну. Національне виховання обумовлює процес формування національних засад виховних дій та утвердження ідей патріотичного впливу, який проявляється притаманним гуманістичним ставленням до культурних історичних надбань народу. Відродження національної культури та підвищення її ролі у виховному процесі в теперішній час є необхідною складовою культурної мистецької освіти в Україні. Ідеї взаємозв'язку музичного мистецтва з формуванням національної свідомості молодого покоління громадян України ґрунтуються на цілісності сприймання навколишнього світу і творів музичного

мистецтва як одного з провідних шляхів національного виховання.

Утвердженням особистісно орієнтованого підходу в центрі освітньої системи ставиться не лише накопичення більшого обсягу різноманітних знань, а також забезпечення гармонійного співвідношення особистісних професійних і творчих якостей, розвиток індивідуальної самостійності в розв'язанні поставлених завдань. Відомо, що шкільний вік є найсприятливішим сенситивним для організації музичної творчої діяльності, оскільки забезпечує повноту і змістовність творчих процесів. Здійснення естетичних впливів на дітей засобами музичної художньої творчої діяльності сприяє досягненню відповідних виховних результатів. Впливаючи на механізми розвитку особистості, музичне мистецтво збагачує її духовний світ, стимулює глибинне пізнання, емпатійне переживання художньо-образного змісту музичних видів та жанрів. Відповідно перед учителем постають завдання підвищення рівня художньої та загальної естетичної культури учнів, збагачення і систематизації знань про мистецтво, а також застосування ефективних форм і методів формування національних естетичних ідеалів. Вчитель організує спільну творчу діяльність учнів на уроках і в позакласних формах роботи, спрямовуючи на виховання морально-естетичних почуттів, які сприяють усвідомленню любові до Батьківщини, свого народу та національної культурної спадщини. Тому реалізація навчальних шкільних програм ґрунтується на взаємодії та взаємозв'язку урочних і позакласних форм виховної діяльності.

Гуманістично-комунікативний принцип музичного навчання дітей молодшого шкільного віку ґрунтується на забезпеченні гуманних міжособистісних взаємин між усіма учасниками музичної творчої діяльності. Музичний освітній процес у шкільних навчальних закладах охоплює такі види музичної діяльності, як слухання, спів, гру на музичних інструментах, музично-ритмічну діяльність, музичні ігри тощо. Методика музичного навчання з використанням етнопедагогічних жанрів передбачає використання всіх традиційних видів музичної діяльності в поєднанні з різними жанрами фольклору. Серед традиційного українського фольклору особливе місце займає пісенний жанр, до якого входять патріотичні, календарні, побутові, обрядові, епічні пісні. У календарних та обрядових піснях поетична і музична мова характеризується лаконічністю, співпаданням інтонаційного та семантичного змісту, які відповідають головному призначенню –

вираженню в художній формі прохання, звертання, відчуття захоплення, звеличання природи. Такі пісні закладають фундамент естетичного ставлення до навколишнього світу. Епічний жанр відображає важливі історичні події, які відбувалися в житті народу, вони розрізняються за своєю формою, яка залежить від міри підпорядкування мелодичної структури семантичному значенню слова.

Театралізація народної пісні для молодших школярів розпочинається з ігор-пісень, казок-пісень, що містять діалогічний сюжет, в якому вони можуть себе творчо проявити. Для розвитку певних здібностей використовуються завдання на імпровізацію мелодії, танцювальних рухів, читання віршів, відтворення дій персонажу тощо. Ускладнюючи гру, можна перейти до розгорнутої композиційної структури використання сольного та ансамблевого співу, інструментального супроводу, драматичної гри, танців тощо. Проведення українських народних свят спрямоване на розвиток свідомості особистості та емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, впливає на формування знань, умінь і навичок у галузі художньо-естетичної діяльності, є засобом самореалізації, збагачення художньо-естетичного досвіду, виховання в учнів морально-естетичних ідеалів, інтересів, смаків та уподобань, гармонізації шкільного життя, створенням культурно-освітнього середовища. Свята й карнавали допомагають сприймати світ музики, слова й театралізованої дії як єдиний творчий процес, що дає радість і наснагу, естетичну насолоду [8, с. 210].

Засвоєння народних пісень через театралізовану дію поглиблює знання учнів з музичного мистецтва, розвиває культуру мовлення, танцювальних рухів, виразності міміки тощо. Цей багатогранний процес включає в себе формування естетичного сприймання, відчуття, мислення, творчих здібностей.

Захоплення учнів драматичною грою активізує самостійний творчий пошук засобів художньої виразності для інтерпретації музичних образів, співпереживання при їхньому відтворенні посилює процес пізнання прекрасного і величного. У процесі роботи над театралізацією пісні виділяються основні етапи: вибір пісні за інтересами та виконавськими можливостями учнів; закріплення учнів на виконання ролей; складання плану театралізованого дійства; драматична гра: підготовка вокальних номерів (солістів, ансамблю, хору); вивчення танцювальних рухів, танців; розучування інструментального супроводу на народних

інструментах (сопілках, дудочках, тамбуринах, бубонах, дерев'яних ложках та ін.); виготовлення костюмів для виконавців; виготовлення декорацій, оформлення сцени.

При розподілі ролей важливо враховувати індивідуальні та колективні інтереси, здібності, уміння та навички творчої діяльності учнів. Таким чином успішність навчально-виховної роботи забезпечується комплексним використанням різних видів мистецтва при умовах вокально-хорової, інструментальної, хореографічної, драматично-ігрової, режисерської діяльності. Виховання засобами музичного мистецтва відіграє важливу роль у духовному становленні молоді особистості. В.Сухомлинський відзначав: «Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [5, с. 153].

Результатами цього процесу виступає сформованість ідеальних образів, трансформованих у мотиви людської поведінки, які внаслідок складових процесів стають регуляторами діяльності індивіда. Впливаючи на розвиток творчих здібностей особистості, музичне мистецтво забезпечує процес успішної діяльності, активізує інтереси до самовдосконалення. У наукових працях Р.Романця відзначається, що важливою умовою сприймання учнями пісень патріотичної тематики потребує сформованого почуття поваги, естетичних переживань і відповідного ставлення до окремих подій і явищ, відображених у піснях, які впливають на формування світоглядних орієнтирів [3, с. 112].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, можна зробити висновки, що національні основи музично-естетичного виховання ґрунтуються на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях та звичаях, обрядовій багатовіковій культурній виховній мудрості. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання, яке забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їхньої соціалізації. Національне виховання формує повноцінну духовну цілісність особистості, яка цінує свою громадянську гідність. Завдяки національному вихованню у дітей найповніше виховуються природні задатки та формується національний склад мислення. Ознайомлення учнів з народними традиціями, обрядами,

фольклорними жанрами – все це вводить школярів у світ національного мистецтва, розвиває творчі здібності, виховує патріотами рідної держави.

Творчий доробок композиторів-класиків сприяє ознайомленню учнів з різними жанрами музики на національній основі, показує принципи роботи над фольклорними першоджерелами шляхом освоєння обробок українських пісень, їх слухання, виконання, інсценування і самостійної творчої інтерпретації. Завдяки системному вивченню творів українських композиторів, аналізу різновидних жанрів формується інтерес до народної та класичної музики. Таким чином визначається необхідність систематичного і цілеспрямованого виховання національного типу особистості учнів, чим досягається духовна єдність поколінь, наступність національної культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Брилін Е. Б. Теорія і практика музично-творчого розвитку студентів мистецьких спеціальностей. Вінниця: Нова книга, 2019. 168 с.
2. Зякун Т. Г. Педагогічне керівництво дитячими творчими іграми: *Зб. тез доповідей учасників III Всеукр. наук.-практ. конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Крок у майбутнє»*. Київ: Політехніка, 2003. С. 109–110.
3. Романець В. А. Психологія творчості. Київ: Наук. думка, 1971. С. 101–122.
4. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1990. 303 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 т. Т. 1. Київ: Наук. думка, 1976. С. 100–153.
6. Усачова Г. М. Розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання: автореф. дис. ... канд. пед.наук: 13.00.06 / *Київський національний ун-т культури і мистецтв*. Київ, 2006. 19 с.
7. Хоружа О. В. Методичні умови формування етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики / *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: збірник матеріалів V мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О. П. Рудницької*. Чернівці: Зелена Буковина, 2010. С. 258–260.
8. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 240 с. (Серія «Альма-матер»).

REFERENCES

1. Brylin, E. B. (2019). *Teoriya i praktyka muzychno-tvorchoho rozvytku studentiv mystets'kykh spetsial'nostey*. [Theory and practice of musical and creative development of students of art specialties]. Vinnytsya.

2. Zyakun, T. H. (2003). *Pedahohichne kerivnytstvo dytyachymy tvorchymy ihramy*. [Pedagogical guidance of children's creative icons]. Kyiv.

3. Romanets', V. A. (1971). *Psykhohihiya tvorchosti*. [Psychology of creativity]. Kyiv.

4. Rusova, S. (1990). *Vybrani pedahohichni tvory*. [Selected pedagogical works]. Kyiv.

5. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1976). *Vybrani tvory u 5 t.* [Selected works in 5 volumes]. Kyiv.

6. Usachova, H. M. (2006). *Rozvytok osnov humanistychnoho svitohlyadu molodshykh shkolyariv zasobamy ukraiyins'koho natsional'noho vykhovannya*. [Development of the foundations of the humanistic worldview of junior schoolchildren by means of Ukrainian national education]. Kyiv.

7. Khoruzha, O. V. (2010). *Metodychni umovy formuvannya etnopedahohichnoho myslennya maybutn'oho vchytelya muzyky*. [Methodical conditions for the formation of ethnopedagogical thinking of the future music teacher]. Chernivtsi.

8. Cherkasov, V. F. (2016). *Teoriya i metodyka muzychnoyi osvity*. [Theory and methods of music education]. Kyiv:

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БРИЛІН Борис Андрійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: дослідження проблеми музично-творчого розвитку учнівської молоді.

БРИЛІНА Валентина Людвіківна – кандидат педагогічних наук, доцент Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: вокальна професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BRYLIN Borys Andriyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the problems of musical and creative.

BRYLINA Valentyna Lyudvikivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: vocal professional training of future music teachers.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2021 р.